

**พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ
ใน
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ**

กองราชเลขาฯ ในการในพระองค์
สมเด็จพระบรมราชินีนาถ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นพระธิดาองค์ใหญ่ของพลเอกพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ (ม.จ.นักขัตตมงคล กิติยากร) พระนัดดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับ ม.ล.บัว กิติยากร ได้รับพระราชทานพระนามว่า "สิริกิติ์" พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชสมภพที่บ้าน พลเอก เจ้าพระยาวงศาอนุประพัทธ์ (ม.ร.ว.สท้าน สนิทวงศ์) บิดา ม.ล.บัว ถนนพระรามหก จังหวัดพระนคร ในวันศุกร์ที่ 12 สิงหาคม 2475

ม.จ.นักขัตตมงคล มีโอรสธิดา ดังนี้

1. ม.ร.ว. กัลยาณกิติ์ กิติยากร
2. ม.ร.ว. อตุลกิติ์ กิติยากร
3. ม.ร.ว. สิริกิติ์ กิติยากร
4. ม.ร.ว. นุชบา กิติยากร

ในเวลาที่ ม.ร.ว.สิริกิติ์ กำเนิดนั้น พระบิดาทรงดำรงตำแหน่ง ผู้ช่วยเสนาธิการ กองทัพบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มียศเป็น พันเอกหม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศเป็นระบอบประชาธิปไตย ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ม.จ.นักขัตรมงคล ทรงออกจากราชการทหาร โดยรัฐบาลแต่งตั้งให้ไปเป็นเลขานุการเอก สถานทูตไทย ประจำกรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา ส่วน ม.ล.บัว ยังคงอยู่ในประเทศไทย จนกระทั่งให้กำเนิด ม.ร.ว.สิริกิติ์ แล้ว จึงได้เดินทางตามไปภายหลัง มอบให้ ม.ร.ว.สิริกิติ์ อยู่ในความดูแลของเจ้าพระยาวงศานุประพัทธ์ และท้าววนิดาพิจาริณี ผู้เป็นมารดาของ ม.ล.บัว

ม.ร.ว.สิริกิติ์ เติบโตขึ้นในระยะเวลาที่มีเหตุการณ์ผันผวนทางการเมือง ต้องอยู่ห่างไกลจากพระบิดามารดา บางคราวต้องระหกระเหินไปตามต่างจังหวัดกับพระบรมวงศานุวงศ์ โดยตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไปสงขลา ในปี พ.ศ. 2476 ม.จ.หญิงอัปสรสมาน กิติยากร พระมารดา ม.จ.นักขัตรมงคล ได้ทรงรับพระนัดดาไปด้วย ม.ร.ว.สิริกิติ์ กลับมาอยู่รวมพร้อมหน้ากันทั้งครอบครัว เมื่อ ม.จ.นักขัตรมงคล ทรงลาออกจากราชการกลับประเทศไทยในปี พ.ศ. 2477 ตอนนั้น ม.ร.ว.สิริกิติ์ อายุได้ประมาณ 2 ปี 6 เดือน

เริ่มการศึกษาชั้นอนุบาลที่โรงเรียนราชินี เมื่อสงครามมหาเอเชียบูรพาถูกลามมาถึงประเทศไทย จังหวัดพระนครถูกโจมตีทางอากาศบ่อย ๆ ทำให้การคมนาคมขาดความสะดวกและปลอดภัย ม.ร.ว.สิริกิติ์ จึงต้องย้ายไปเรียนที่โรงเรียนเซนต์ฟรังซิส ซาเวียร์ คอนแวนต์ ในชั้นประถมและมัธยม เพราะอยู่ใกล้บ้าน ตอนนี้ได้เริ่มเรียนเปียโนด้วย

เมื่อสงครามสงบ รัฐบาล ซึ่งมี นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ทูลขอให้ ม.จ. นักขัตรมงคล ออกไปเป็นอัครราชทูตประจำราชสำนักเซนต์เยมส์ ประเทศอังกฤษ ในกลางปี พ.ศ. 2489 ม.จ.นักขัตรมงคล ได้ทรงพาโอรสธิดาทั้งหมดไปด้วย ขณะนั้น ม.ร.ว.สิริกิติ์ อายุได้ 13 ปี จบชั้นมัธยมปีที่ 3 ของโรงเรียนเซนต์ฟรังฯ แล้ว

ระหว่างที่อยู่ในประเทศอังกฤษ ม.ร.ว.สิริกิติ์ เรียนเปียโนควบไปกับการเรียนภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสกับครูพิเศษ แต่อยู่ที่อังกฤษได้ไม่นาน ม.จ.นักขัตรมงคล

ถูกย้ายไปเป็นราชทูตที่ประเทศเดนมาร์ค และต่อไปที่ประเทศฝรั่งเศส ระยะเวลา
ม.ร.ว.สิริกิติ์ คงเรียนเปียโนอย่างขะมักเขม้นเพื่อเตรียมสอบเข้าวิทยาลัยการดนตรี
ที่มีชื่อเสียงของกรุงปารีส

ในปี พ.ศ. 2491 ขณะที่อยู่ในปารีส ม.จ.นักขัตตรมงคล และครอบครัว ได้
รับเสด็จ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งโปรดเสด็จฯ ปารีสเพื่อทอดพระเนตร
โรงงานทำรถยนต์อยู่เนื่อง ๆ จนเป็นที่คุ้นเคยต่อเบื้องพระยุคลบาท และต้อง
พระราชอัธยาศัย ฉะนั้น เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประสูบบุหรี่เหตุทางรถยนต์
ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เสด็จเข้ารับรักษาพระองค์ในสถานพยาบาล จึงทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ม.ล.บัว กิตติยากร ซึ่งอยู่ในกรุงลอนดอน พาธิดาทั้งสอง คือ
ม.ร.ว.สิริกิติ์ และ ม.ร.ว.บุษบา เข้าเฝ้าฯ เยี่ยมพระอาการเป็นประจำ จากนั้นสมเด็จพระ
พระราชชนนีได้ทรงขอให้ ม.ร.ว.สิริกิติ์ อยู่ศึกษาในโรงเรียนประจำที่มีชื่อที่สอนวิชา
พิเศษแก่กุลสตรี ณ เมืองโลซานน์

ต่อมาอีก 1 ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ม.จ.นักขัตตรมงคล และ
ครอบครัวมาเฝ้าฯ แล้วสมเด็จพระราชชนนีได้รับสั่งขอ ม.ร.ว.สิริกิติ์ ต่อ
ม.จ.นักขัตตรมงคล ในวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2492 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
หมั้น ม.ร.ว.สิริกิติ์ เป็นพิธีภายในอย่างเรียบง่าย แล้วคงให้ศึกษาต่อไป จนเสด็จนิวัติ
พระนคร จึงโปรดฯ ให้ตามเสด็จกลับมาถวายพระเพลิงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
อานันทมหิดลด้วย ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2493

วันที่ 28 เมษายน ได้มีพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส ณ วังสระปทุม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศสถาปนา ม.ร.ว.สิริกิติ์ เป็นสมเด็จพระราชินี และทรงรับน้ำพระพุทธมนต์ เทพมนต์ จากสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

วันที่ 5 พฤษภาคม เป็นวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับเฉลิมพระบรมนามาภิไธยว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช" และทรงสถาปนาเฉลิมพระยศสมเด็จพระราชินี เป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี

วันที่ 5 มิถุนายน 2493 ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จฯ กลับไปประทับ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์อีก จนสมเด็จพระบรมราชินีมีพระประสูติกาลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา เมื่อทรงเจริญพระชันษาได้ 7 เดือน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จนิวัติประเทศไทย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวิมลวงมณี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุตา และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ได้ประสูตร ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน ตามลำดับ

ปลายปี พ.ศ. 2498 สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระบรมราชินี ให้ทรงดำรงตำแหน่งสภานายิกาสภาอากาศชาติไทยแทน เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2499 ได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจด้านนี้อย่างเต็มที่ กิจการของสภาอากาศชาติไทยเจริญก้าวหน้า ได้รับความร่วมมือจากต่างประเทศและจากประชาชนไทยทุกชั้นเป็นอย่างดี ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการบริการโลหิต

ในปีนี้เอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทรงพระผนวชตามโบราณราชประเพณี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จพระบรมราชินีนาถเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งต่อมาทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ นับว่าเป็นพระองค์ที่ 2 ต่อจากสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงปฏิบัติราชการแทนพระองค์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ เยือนทวีปยุโรป

หลังจากเสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมราษฎรทุกภาคทั่วประเทศแล้ว สองพระองค์ ก็ทรงรับคำเชิญของมิตรประเทศไปทรงเยือนเป็นการเสริมสร้างสัมพันธไมตรีระหว่าง

ประเทศให้โลกรู้จักเมืองไทยดีขึ้น โอกาสนี้สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้ทรงเตรียมฉลองพระองค์ตัดเย็บด้วยผ้าไหมไทยทั้งแบบสากลและแบบไทย เพื่อใช้ให้ถูกโอกาสในต่างประเทศทำให้ผ้าไหมไทยเป็นที่รู้จักแพร่หลายในโลก เกิดความนิยมขึ้นอย่างมาก ทั้งแบบเสื้อไทยต่าง ๆ ก็ได้รับการยกย่องเป็นชุดไทยพระราชนิยมหรือเครื่องแต่งกายประจำชาติเรื่อยมาจนปัจจุบันนี้

สถานการณ์และความมั่นคงของประเทศ เป็นเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงสนพระราชหฤทัยและทรงห่วงใยมาก ในฐานะที่เป็นพระประมุขของประชาชนชาวไทย พระองค์ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกวิถีทางที่จะช่วยทะนุบำรุงและปกป้องรักษาประเทศชาติ ทั้งทางด้านกำลังใจเป็นขวัญแก่ทหาร ตำรวจ ข้าราชการพลเรือน ราษฎรอาสาสมัคร และทางด้านกำลังทรัพย์ กำลังพระวรกายจนพระเกียรติคุณด้านนี้เป็นที่ประจักษ์ชัด ทางราชการทหารได้ขอพระราชทานพระยศถวายแด่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นพันเอกผู้บังคับการพิเศษ กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ และนายทหารพิเศษของกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ จากนั้นก็ได้ขอพระราชทานพระยศถวายเพิ่มขึ้น จนถึงพระยศ พลเอก พลเรือเอก และพลอากาศเอก ใน พ.ศ. 2530 ยิ่งกว่านั้น เนื่องจากทรงห่วงใยไปถึงทหาร ตำรวจ ราษฎรอาสาสมัครทั้งหลายที่ต้องประสบเคราะห์ร้ายจากการป้องกันประเทศชาติ จึงทรงพระราชดำริจะหาทางช่วยเหลือ ดังนั้น ในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2518 อันเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลี้ยงทหาร และตำรวจพิการ จากโรงพยาบาลต่าง ๆ ณ ศาลาดุสิตดาลัย ในโอกาสนี้ ได้ทรงริเริ่มก่อตั้งมูลนิธิสายใจไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ขึ้น โดยทรงมอบหมายให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นประธานมูลนิธิ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้พระราชทานเงินส่วนพระองค์จำนวนหนึ่งเป็นทุนเริ่มแรก และได้มีผู้มีจิตศรัทธาทูลเกล้าฯ ถวายเงินสมทบโดยเสด็จพระราชกุศลอีกเป็นจำนวนมาก มูลนิธินี้มีวัตถุประสงค์ในการช่วยเหลือทหาร ตำรวจ พลเรือน ตลอดจนอาสาสมัครที่บาดเจ็บทุพพลภาพ หรือเสียชีวิต จากการปฏิบัติหน้าที่เพื่อป้องกันประเทศชาติ โดยให้ความช่วยเหลือทางการเงิน หรือส่งเสริมอาชีพแก่ครอบครัว หรือตัว

ผู้ประสบเคราะห์ร้ายนั้น เพื่อให้เขาเหล่านั้นตระหนักว่าแม้จะพิการหรือเสียชีวิต เขาหรือครอบครัวของเขาก็มิได้ถูกทอดทิ้ง ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ก็ทรงปฏิบัติงานในตำแหน่งประธานมูลนิธิฯ ถวายได้อย่างเข้มแข็งยิ่ง

สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงบำเพ็ญพระราชกุศลด้านการสังคมสงเคราะห์ตลอดเวลา พระองค์โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นท้องถิ่นทุรกันดารเพียงใด ทำให้ทรงทราบถึงทุกข์สุขปัญหาต่างๆ ของราษฎร และวิธีดำเนินการแก้ไข ได้ทรงบำเพ็ญพระราชภารกิจนี้อย่างกว้างขวาง ทรงช่วยเหลือราษฎรที่เจ็บไข้ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ ในการรักษาพยาบาลแก่ราษฎรเป็นจำนวนปีละหลายพันคน โดยทรงใช้จ่ายจากพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ มีพระราชเสาวนีย์ให้นางสนองพระโอษฐ์ และเจ้าหน้าที่กองราชเลขาฯ ในการในพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ตลอดจนอาสาสมัครที่มาร่วมปฏิบัติงาน ถวายช่วยกันดูแลราษฎรที่เจ็บป่วยน้อยอย่างใกล้ชิด และให้ปฏิบัติต่อราษฎรที่ป่วยไข้ เสมือนญาติ ทรงติดตามผลการรักษาของผู้ป่วย ทั้งยังพระราชทานพระมหากรุณาไปถึงครอบครัวของผู้ป่วยประดุจเป็นญาติอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาช่วยเหลือด้านการศึกษาแก่ราษฎรที่มีบุตรมากและยากจน ซึ่งทรงพบทั่วไปในพระราชอาณาจักร ทรงห่วงใยราษฎรตามชนบทที่ขาดการศึกษาเป็นอย่างมาก และทรงมุ่งหวังจะให้ราษฎรไทยเป็นประชากรที่มีคุณภาพ ฟึ่งตนเองได้ ตลอดจนไม่ถูกหลอกลวงโดยผู้ที่มุ่งหวังเอารัดเอาเปรียบผู้มีการศึกษาน้อย ดังนั้น เมื่อได้มีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรและทรงทราบว่าครอบครัวใดมีบุตรที่ยังอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนแต่ครอบครัวนั้นไม่สามารถส่งเสียให้บุตรศึกษาต่อจากภาคบังคับได้ ก็จะพระราชทานทุนการศึกษาแก่บุตรของครอบครัวนั้น 1 คน โดยพิจารณาเด็กที่มีความสามารถพอจะศึกษาให้จบอย่างน้อยหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่งเป็นเกณฑ์ เพื่อจะได้กลับมาเป็นที่พึ่งของครอบครัวในการทำมาหากินเลี้ยงชีพ และส่งเสียให้สมาชิกในครอบครัวรายอื่น ๆ ได้รับการศึกษาต่อไป ซึ่งพระองค์ได้พระราชทานทุนการศึกษาแก่เด็กเหล่านี้แล้วเป็นจำนวนหลายพันรายทั่วประเทศ

นอกจากจะพระราชทานทุนการศึกษาแก่เด็กในวัยเรียนแล้ว ยังมีพระราชประสงค์จะพระราชทานการศึกษาทั่วไป รวมทั้งพื้นฐานความรู้ทางด้านอนามัยและการปฐมพยาบาลแก่ชาวบ้านด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัด

สร้างห้องสมุดอเนกประสงค์ขึ้น พระราชทานชื่อว่า "ศาลารวมใจ" ศาลารวมใจส่วนหนึ่งจัดเป็นห้องสมุด มีหนังสือประเภทต่าง ๆ เช่น คู่มือการเกษตร ความรู้ทั่วไป และนวนิยาย มีภาพติดผนังและสมุดภาพเกี่ยวกับเมืองไทยประกอบคำอธิบายง่าย ๆ เพื่อให้ราษฎรรู้จักเมืองไทย ทราบความเป็นไปของบ้านเมืองในปัจจุบัน รวมทั้งเสริมสร้างความรักชาติ ความสามัคคี และความภูมิใจในความเป็นไทย อีกส่วนหนึ่งจัดเป็นห้องปฐมพยาบาล มียาพระราชทาน และทรงคัดเลือกชาวบ้านไปอบรมการปฐมพยาบาล แล้วให้กลับมาทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลศาลารวมใจ

ศาลารวมใจส่วนใหญ่สร้างใกล้วัดหรือในวัด ด้วยมีพระราชประสงค์จะให้วัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน และเป็นที่พักทางจิตใจของประชาชน วัดกับศาลารวมใจจะได้เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างความผูกพันระหว่างชาวบ้านและพระศาสนา

ศาลารวมใจแห่งแรกคือศาลารวมใจพร้าว ตำบลเขื่อนผาก อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ แต่สร้างเสร็จเป็นแห่งที่สามต่อจากศาลารวมใจบ้านกาด ตำบลบ้านกาด อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ และศาลารวมใจบ้านขุนคง ตำบลขุนคง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พระราชทานแก่ประชาชนเมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2519 ซึ่งต่อจากนั้น ก็มีศาลารวมใจเพิ่มขึ้นในหมู่บ้านและจังหวัดอื่น ๆ เป็นลำดับ

จากความใกล้ชิดกับราษฎรนี้เอง ทำให้สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงทราบถึงปัญหาสุขภาพอนามัยของราษฎรในชนบท อาทิ ราษฎรบริโภคอาหารไม่ถูกสุขลักษณะ ไม่รู้จักคุณค่าของอาหาร เช่น นมมารดา หรือข้าวซ้อมมือ ขาดความรู้ด้านอนามัยเกี่ยวกับแม่และเด็ก ตลอดจนขาดแคลนยารักษาโรค จึงทรงริเริ่มโครงการ "หมอมหมู่บ้าน" ขึ้น โดยทรงคัดเลือกราษฎรจากหมู่บ้านต่าง ๆ มาฝึกอบรมความรู้ทางด้านสาธารณสุขเบื้องต้นจากโรงพยาบาลในท้องถิ่น แล้วให้กลับไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านของตน คอยช่วยปฐมพยาบาลเพื่อนบ้านและให้ความรู้ทางการสาธารณสุขแผนใหม่ หมอมหมู่บ้านรุ่นแรก ๆ คัดเลือกมาจากเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลศาลารวมใจ ซึ่งต่อมาจำนวนหมอมหมู่บ้านได้ทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว และกระจายออกไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยหมอมหมู่บ้านจะรายงานการปฏิบัติงานของตนไปยังโครงการหมอมหมู่บ้านตามพระราชดำริ กองราชเลขาธุการในพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เป็นประจำ

นอกจากงานด้านสังคมสงเคราะห์ที่ทรงพระราชดำริขึ้นแล้ว สมเด็จพระบรมราชินีนาถยังทรงรับอุปถัมภ์สภา สมาคม และมูลนิธิต่าง ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งด้วยพระเกียรติคุณเป็นอเนกประการนี้เอง สถาบันการศึกษาชั้นสูงของประเทศไทยจึงได้ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ แต่สมเด็จพระบรมราชินีนาถหลายสาขาวิชา เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติยศ

สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปทรงเยี่ยมราษฎรครบทุกภาค มีภาคกลาง อีสาน เหนือ และใต้ ทรงแบ่งเวลาเป็นหลายคราว และหลายปีด้วยกัน จนทั่วทั้งพระราชอาณาจักร ทำให้ทรงเห็นสภาพความเป็นอยู่อันแท้จริงของราษฎร ทรงรู้จักคนไทยทั่วทั้งประเทศดีว่าภาคไหนมีอาชีพใด มีทุกข์สุขอย่างไรบ้าง ทรงทราบถึงความต้องการรายได้เสริม เพื่อให้พอเพียงต่อการยังชีพในภาวะปัจจุบัน และทรงสนพระราชหฤทัยในงานฝีมือพื้นบ้าน หรือในวัตถุศิลปพื้นบ้าน อันจะนำมาประกอบเป็นงานฝีมือได้ ดังนั้น ทุกท้องที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริเป็นโครงการอาชีพหลักทางด้านเกษตรกรรม สมเด็จพระบรมราชินีนาถก็จะพระราชทานอาชีพเสริม อันหมายถึงงานหัตถกรรมต่าง ๆ ไว้ควบคู่กันไปด้วย

งานอาชีพเสริมที่เริ่มต้นอย่างจริงจังเป็นครั้งแรกและนำรายได้เป็นที่พอใจมาสู่ชาวบ้าน เริ่มที่กลุ่มแม่บ้านหุบกะพง อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี คือภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสรรที่ดินที่หุบกะพงให้ราษฎรได้อาศัยทำไร่เป็นอาชีพ พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้จัดระบบการส่ง

น้ำเพื่อการเพาะปลูกเป็นผลสำเร็จดีแล้ว สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้ทรงช่วยกลุ่มแม่บ้าน ด้วยทรงทราบถึงความต้องการทรายได้เพิ่มเติมจากฝ่ายแม่บ้าน ซึ่งบางคนก็มีเวลาว่างและบางคนก็ไม่แข็งแรงพอจะออกไปสู้งานหนักกลางแจ้งแดด แต่ใคร่ทำตนให้เกิดประโยชน์ต่อครอบครัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้เปิดการอบรมประดิษฐ์สิ่งของจากป่านศรนารายณ์ ซึ่งเป็นกอตันไม้ขึ้นง่ายในพื้นที่ดินปนทราย เช่นที่ อำเภอชะอำ และอำเภอหัวหิน โดยทรงมอบให้นางสนองพระโอษฐ์เป็นผู้ดำเนินโครงการ ขอความร่วมมือจากกระทรวงอุตสาหกรรม ส่งครูจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมไปฝึกอบรมชาวบ้านหุบกะพงจนสามารถประดิษฐ์ป่านศรนารายณ์เป็นสินค้าออกจำหน่ายได้หลายอย่าง ได้แก่ กระเป๋า หมวก เข็มขัด รองเท้า และที่ใส่ผลไม้ ซึ่งเป็นที่นิยมใช้กันตลอดมา

นอกจากนี้ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ยังมีพระราชดำริกว้างไปถึงการตลาดด้วย ดังนั้นเมื่อทรงประสบความต้องการอาชีพเสริมเช่นกันที่กลุ่มสตรีนิคมสร้างตนเอง ตำบลอ่าวน้อย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้กลุ่มสตรีนั้นฝึกอบรมทำดอกไม้ประดิษฐ์แตกต่างจากกลุ่มแรก เพื่อไม่ให้เป็นการแย่งตลาดสินค้าป่านศรนารายณ์จากหุบกะพง ดอกไม้ประดิษฐ์นี้ใช้เศษผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าป่าน ผ้าแพร ได้ทุกอย่างตามแต่ลักษณะของดอกไม้ต้นแบบ คณะอาจารย์วิทยาลัยครูสวนดุสิตได้สนองพระราชประสงค์ไปทำการอบรมจนถึงกลุ่มสตรีชนบทประดิษฐ์ดอกไม้ได้เหมือนของจริงที่สุด ไม่ว่าจะเป็นดอกนางแย้ม บุนนาค กุหลาบ มะลิ หรือพุทธรักษา

เมื่อเสด็จฯ เยี่ยมราษฎรภาคอีสาน สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทอดพระเนตรเห็นหญิงชาวบ้านที่สูงอายุนุ่งผ้าไหมมัดหมี่มารับเสด็จ มีลวดลายต่าง ๆ กันดูงามตา ผ้าไหมมัดหมี่นี้เป็นศิลปะพื้นบ้านของคนอีสาน รู้จักทำรู้จักทอกันมาแต่ดั้งเดิม แต่ก็ดูจะค่อย ๆ เสื่อมความนิยมลงเพราะทำยาก เสียเวลามาก เมื่อทรงทราบว่าภาคอีสานนี้ประสบปัญหาเกี่ยวกับภัยธรรมชาติมากที่สุด และพระองค์เองทรงนิยมของไทย จึงโปรดที่จะรักษาศิลปะพื้นบ้านให้คงอยู่ สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้มีพระราชเสาวนีย์ให้ราชเลขาฯ ในการในพระองค์ติดตามเรื่องการทอผ้าไหมมัดหมี่ โดยกำชับให้ใช้ไหมพันธุ์พื้นเมืองล้วน ให้ผู้ชำนาญทางการย้อมสีไปสอนชาวบ้าน เพื่อย้อมสีให้ติดคงทน ไม่ตกและไม่ดำ ให้เสาะหาลายมัดหมี่แบบเก่า ๆ ของพื้นบ้าน

เป็นตัวอย่างฟื้นฟูจัดทำขึ้นอีก แล้วทรงรับซื้อ และทรงนำมาใช้เป็นฉลองพระองค์ ทั้งชุดสั้นชุดยาวและชุดไทย จนในปัจจุบันนี้สตรีไทยทั่วไปโดยเสด็จพระราชนิยามใช้ ผ้าไหมมัดหมี่ตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าไปงานต่าง ๆ เป็นประจำ ในขณะนั้นกลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่ในโครงการสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าสุทนต์มณี มีความเป็นอยู่ดีขึ้น ทั้งนี้ เพราะทางให้ราชเลขานุการในพระองค์รับซื้อในราคาที่เที่ยงธรรม โดยไม่ต้องผ่านคนกลาง ชาวบ้านจึงได้รับเงินจากน้ำพักน้ำแรงของเขาอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย

ในการเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ พระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ จังหวัดนราธิวาส ครั้งหนึ่งเป็นเวลาที่ยากลำบากมาก ชาวบ้านที่ทำสวนยางหรือรับจ้างกรีดยางมีรายได้ลดลง เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท สมเด็จพระบรมราชินีนาถ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เขาเหล่านั้นได้มีอาชีพทอผ้าเป็นอาชีพเสริม มีพระราชเสาวนีย์ให้นางสนองพระโอษฐ์เป็นผู้ดูแลโครงการ ได้พระราชทานกี่ทอผ้าเส้นฝ้าย และอุปกรณ์ทุกอย่าง ได้รับความร่วมมือจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ส่งครูไปอบรมความรู้ทางการย้อม โดยได้ครูจากเกาะยอ จังหวัดสงขลา สอนการทอ เริ่มจากการทอผ้ารีวลาย แล้วมีพระราชดำริว่า ดอกไม้ประจำจังหวัดนราธิวาสคือดอกต้นหยงหรือดอกพิกุล ผ้าที่ทอจากจังหวัดนี้จึงควรมีลวดลายเป็นดอกพิกุล เมื่อครูจากเกาะยอสอนทอผ้าลายดอกพิกุลอย่างง่าย ๆ แล้ว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ครูจากจังหวัดลำพูนไปสอนทอผ้าฝ้ายยกดอกพิกุลด้วยวิธีแบบลำพูน

หลังจากเกิดน้ำท่วมใหญ่ ในท้องที่จังหวัดอ่างทองและอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2518 สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปทรงเยี่ยมราษฎรผู้ประสบภัยเหล่านั้น ทรงทราบว่าทุกคนได้รับความเดือดร้อนจากสภาพน้ำท่วม ราษฎรมีอาชีพอื่นที่ประกอบกันไปคือการทำอิฐ ซึ่งก็ต้องอาศัยดินฟ้าอากาศช่วย ถ้าฝนตกก็ตากอิฐไม่ได้ และเป็นงานหนัก กับการเหลาไม้ก้านธูปซึ่งเป็นงานที่ได้ผลช้าและค่าแรงต่ำ ประกอบกับได้ทอดพระเนตรเห็นดินริมฝั่งแม่น้ำที่ตำบลบางเสด็จ จังหวัดอ่างทอง เป็นดินมีลักษณะเหนียวพอจะปั้นตุ๊กตาได้ และทรงระลึกถึง "ตุ๊กตาชาววัง" เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้อาจารย์จากโรงเรียนเพาะช่างไปสอนการปั้นตุ๊กตาไทยแก่ชาวบ้านบางเสด็จโดยมีเจ้าหน้าที่ในกองราชเลขานุการในพระองค์เป็นผู้ประสานงาน งานปั้นตุ๊กตาไทยดำเนินไปด้วยดี มีผู้นิยมซื้อหา บางทีก็มีนักท่องเที่ยวบินคันรถไปชมและซื้อตุ๊กตาเหล่านั้นถึงหมู่บ้าน

ใกล้ ๆ กับหมู่บ้านตุ๊กตาไทยนั้น โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกลุ่มทอผ้าฝ้ายขึ้น สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงพระราชดำริว่า ต่อไปภายหน้าโลกจะประสบภาวะ น้ำมันขาดแคลน เครื่องอุปโภคบริโภคส่วนใหญ่อาจจะต้องหันมาประกอบด้วยมือ แทนเครื่องจักร ดังนั้นจึงนำพื้นฟูการทอผ้าด้วยมือเพื่อนำมาใช้ประกอบเป็นเครื่อง นุ่งห่ม ต่อมาหมู่บ้านในอำเภอใกล้เคียงอีก 3 แห่งในจังหวัดอยุธยาก็ได้ขอพระราชทาน ตั้งกลุ่มทอผ้าฝ้ายขึ้นบ้าง ก็ทรงพระกรุณาพระราชทานเช่นกัน ทั้งก็ทอผ้า สี เส้นด้าย อุปกรณ์การย้อมการทอทุกอย่าง โดยมีครูจากกองอุตสาหกรรมสิ่งทอ กระทรวง อุตสาหกรรม เป็นผู้ให้การอบรม และนางสนองพระโอษฐ์ เป็นผู้ดูแลโครงการ ใน ปัจจุบันผ้าฝ้ายทอมือจาก 4 กลุ่มนี้ได้รับความนิยมมาก เพราะเนื้อหนา แน่นเนียน สีสดสวย และใช้ทน

โครงการทั้งหมดที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นโครงการที่ดำเนินไปด้วยพระราชทรัพย์ ส่วนพระองค์ ประกอบกับความร่วมมือที่ได้รับจากหน่วยงานต่าง ๆ โครงการเหล่านี้ มุ่งรักษาศิลปะงานฝีมือและเพิ่มรายได้แก่ชาวไร่ชาวนา ซึ่งอาจแบ่งลักษณะการ ช่วยเหลือโครงการได้เป็น 2 ประเภท คือโครงการส่งเสริมสนับสนุนงานฝีมือที่ ชาวบ้านทำเป็นอยู่แล้วในหมู่บ้าน เช่น ผ้าไหมมัดหมี่ และโครงการฝึกอบรมให้ชาว บ้านทำงานฝีมือที่ตนเองไม่เคยทำมาก่อนเลย เช่น การปั้นตุ๊กตา การทำดอกไม้ ประดิษฐ์ การทอผ้าฝ้าย เป็นต้น

เมื่อผลงานจากโครงการต่าง ๆ เป็นที่ทราบกันกว้างขวางขึ้น จึงมีข้าราชการ และผู้มีจิตศรัทธาทูลเกล้า ฯ ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลเพื่อใช้จ่ายในกิจการ เหล่านี้ และได้ขอพระราชทานให้ทรงก่อตั้งเป็นมูลนิธิขึ้น ในที่สุดก็ทรงพระกรุณา โปรดเกล้า ฯ ให้ก่อตั้งมูลนิธิขึ้นในปี พ.ศ. 2519 พระราชทานชื่อว่า "มูลนิธิส่งเสริม ศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชินูปถัมภ์" ซึ่งต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็น "มูลนิธิ ส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" และทรงรับเป็น ประธานกรรมการของมูลนิธิด้วย วัตถุประสงค์หลักของมูลนิธิก็คือเพื่อจัดหาอาชีพ เสริม เพิ่มรายได้ให้แก่ชาวนา ชาวไร่ กับเพื่อธำรงรักษาและสนับสนุนศิลป ทัศนกรรมไทยให้เป็นที่นิยมของชนทั่วไป

ดังนั้น โครงการต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว จึงได้รับการรวบรวมนำมาไว้เป็น โครงการของ "มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ" ภายหลังจากที่ได้ทรงดำเนินการมาแล้ว

เป็นเวลากว่า 10 ปีเป็นการส่วนพระองค์ และได้ทรงเพิ่มเติมโครงการกิจกรรมต่าง ๆ อีกนับสิบ ๆ แขนง โดยทรงพิจารณาจากวัตถุประสงค์ในท้องถิ่นและวัฒนธรรม ตลอดจนความสามารถของราษฎรในท้องถิ่นนั้น ๆ

เมื่อมีผลงานหลายชนิดผลิตออกมาอย่างสม่ำเสมอ จึงมีการเปิดขายเป็นการกุศลบ้างในโอกาสต่าง ๆ เช่น ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันพระราชสมภพ และวันประสูติ เป็นต้น แต่ก็เป็นการจำหน่ายในวงแคบและในเวลาจำกัด เลขาธิการมูลนิธิฯ จึงดำริให้มีการจำหน่ายอย่างกว้างขวาง โดยเริ่มเปิด "ร้านจิตรลดา" ขึ้นเพื่อจำหน่ายสินค้าจากฝีมือราษฎรทุกภาคในโครงการตามพระราชดำริ ร้านจิตรลดามีหลายสาขา เช่น ที่ศูนย์การค้าไอเรียนทีลพลาซ่า, ชั้นล่างของศาลาเครื่องราชอิสริยยศและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในพระบรมมหาราชวัง, ที่บริเวณหมู่บ้านไทยสวนสามพราน, ที่เมืองพัทยา, ที่ท่าอากาศยานเชียงใหม่, ที่ท่าอากาศยานดอนเมือง, ที่โรงแรมฮิลตัน กรุงเทพฯ, ที่ศูนย์ศิลปะาชีพบางไทร และที่โรงแรมเฟิร์ลภูเก็ต เป็นต้น งานของมูลนิธิส่งเสริมศิลปะาชีพฯ ได้แผ่ขยายออกไปทั่วพระราชอาณาจักร และมีราษฎรได้รับประโยชน์จากโครงการของมูลนิธิอย่างมากมาย รัฐบาลจึงได้จัดตั้งหน่วยราชการขึ้นมารองรับและสนับสนุนการดำเนินงานของมูลนิธิ โดยจัดตั้งเป็นกองศิลปะาชีพขึ้นในสำนักงานราชเลขาธิการ เมื่อ พ.ศ. 2528 ซึ่งได้ช่วยให้การปฏิบัติงานของมูลนิธิส่งเสริมศิลปะาชีพคล่องตัวขึ้นอีกเป็นอันมาก

จากการที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงทุ่มเททั้งกำลังพระวรกายและพระราชทรัพย์อย่างมิทรงเห็นแก่เหน็ดเหนื่อยในการทะนุบำรุงชาวไทยให้อยู่ดีกินดีนี้ โลกจึงนิยมยกย่องพระองค์ ได้สรรเสริญพระเกียรติคุณของพระองค์ให้ปรากฏ องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญเชเรส เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2522 ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ซึ่งผู้อำนวยการใหญ่ องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ได้กล่าวประกาศสดุดีพระเกียรติของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ มีใจความโดยสรุปว่า

"ทรงทุ่มเทอุทิศทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นกำลังพระวรกาย หรือกำลังทรัพย์เพื่อชาวไทยผู้ยากไร้ ทรงกำหนดและส่งเสริมโครงการต่าง ๆ ในระดับหมู่บ้านตามชนบท เพื่อช่วยให้สตรีชนบทสามารถช่วยเหลือครอบครัวให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ตลอดจนมีรายได้ของตนเองเพิ่มขึ้นด้วย ทรงพระกรุณาช่วยเหลือองค์การกุศล

ต่าง ๆ ที่บรรเทาทุกข์ร้อนให้แก่ประชาชน ทรงส่งเสริมให้เกิดความนิยมในศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติ และทรงพยายามให้บรรดาเกษตรกรได้เป็นเจ้าของที่ดิน ทำกินอย่างทั่วถึง"

เหรียญเสเรสดังกล่าวเป็นเหรียญรูปกลม สลักพระฉายาลักษณ์ของ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ และอีกด้านหนึ่งสลักรูปสตรีชานาสมงอบ และถือรวงข้าว พร้อมทั้งจารึกอักษรว่า " To give without discrimination" ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า "ให้โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง"

นอกจากสมเด็จพระบรมราชินีนาถจะทรงช่วยเหลือชาวไทยอย่างเต็มพระกำลังแล้ว ยังมีพระราชภาระในฐานะสภานายิกาสภาภาษาไทย ซึ่งมีกิจการเชื่อมโยงกับกาชาดสากล จึงต้องทรงรับภาระอันหนักเกี่ยวกับชาวกัมพูชาอพยพ เนื่องจากได้เกิดสงครามกลางเมืองขึ้นในประเทศกัมพูชา เป็นเหตุให้ประชาชนชาวกัมพูชาได้รับความทุกข์ยากแสนสาหัส ประชาชนชาวกัมพูชาจึงได้พากันอพยพหลบเข้ามาตามชายแดนของประเทศไทยหลายจุดด้วยกัน ส่วนใหญ่จะเข้าทางอำเภอ อรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ที่เข้ามาทางจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราดก็มีบ้าง ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ วังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในฐานะอุปนายิกาผู้อำนวยการสภาภาษาไทยก็ได้รับหนังสือ รายงานจากเลขาธิการสภาภาษาไทย ว่าผู้ว่าราชการจังหวัดตราด (ขณะนั้นคือ นายปัญญา ฤกษ์อุไร) มีหนังสือไปขอความช่วยเหลือจากสภาภาษาไทย เนื่องจากมีชาวมอญอพยพเข้าไปในพื้นที่ของจังหวัดตราดส่วนที่เรียกกันว่าเขาล้านเป็นจำนวนมาก ประมาณ 4 หมื่นคนเศษ ยังไม่มีหน่วยราชการใด ๆ เข้าไปให้ความช่วยเหลือเลย อีกทั้งจังหวัดตราดก็เป็นจังหวัดเล็ก ผู้ว่าราชการไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาชาวมอญอพยพได้ ผู้อพยพมีความเป็นอยู่ที่อนาถที่สุด ผิดสุขลักษณะด้วยประการทั้งปวง ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดโรคระบาดขึ้นได้ องค์อุปนายิกา จึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมราชินีนาถในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งสภานายิกาสภาภาษาไทย เมื่อความทราบถึงสภานายิกา ฯ พระองค์ก็ได้เสด็จ ฯ ไปทอดพระเนตรสถานการณ์ด้วยพระองค์เอง ในวันที่ 26 พฤษภาคม 2522 และได้ทรงประจักษ์ถึงความทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์ สภานายิกาฯ จึงไม่สามารถที่จะนิ่งนอนพระราชหฤทัยอยู่ได้

จึงมีพระราชเสาวนีย์ให้จัดสร้างที่พักอาศัยและสงเคราะห์ผู้อพยพเหล่านั้น ทั้งได้ทรงเลือกที่ที่ทรงเห็นว่าเหมาะสมให้สร้างศูนย์กาชาดขึ้นด้วย

ราชเลขาณุกาโรนพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถกับคณะ ได้ขอความร่วมมือจากผู้มีจิตศรัทธาสร้างศูนย์ขึ้น โดยใช้วัสดุที่หาได้ในบริเวณใกล้เคียง ส่วนแรงงานก็ใช้แรงงานเขมรอพยพ วัสดุก่อสร้างที่จำเป็นก็ทรงได้รับบริจาคจากพ่อค้าประชาชนผู้เห็นแก่มนุษยธรรม สิ่งที่ยอมรับไม่ได้ก็ใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ซื้อหาไปก่อน (ซึ่งภายหลังทางสภากาชาดก็ได้ถวายคืนหลังจากที่ได้รับเงินช่วยเหลือจากรัฐบาลและต่างประเทศแล้ว) สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้เสด็จ ฯ ไปทรงเยี่ยมศูนย์กาชาดเขาล้านหลายครั้ง บางครั้งก็ได้ประทับแรมที่นั่นด้วย นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาจัดคณะผู้แทนพิเศษของสภานายิกา ประกอบด้วยอาสาสมัครทั้งชายและหญิงผลัดเปลี่ยนกันไปดูแลให้ความช่วยเหลือพวกเขมรอพยพที่ศูนย์กาชาดเขาล้านนี้เป็นเวลาหลายปี กว่าที่ผู้อพยพจะเดินทางไปสู่ประเทศที่สาม หรือกลับคืนสู่บ้านเกิดเมืองนอนหมด

ศูนย์กาชาดนี้ได้ช่วยสกัดกั้นชาวเขมรอพยพซึ่งกำลังอดอยากทิวโดยให้หยุดยั้งอยู่แค่ชายแดนไทย มิให้ล่องล่ำเข้ามาทำร้ายราษฎรไทย เพราะจำนวนผู้อพยพมีมากและกระจัดกระจายอยู่ตลอดพรมแดน ไม่ว่ารัฐบาลจะใช้กำลังตำรวจทหารป้องกันเพียงไร ผู้อพยพก็ยังเล็ดลอดเข้ามาได้ ผู้อพยพไม่ต้องการกลับไปสู่ดินแดนแห่งอันตรายอีก เมื่อศูนย์กาชาดจัดที่อยู่และอาหารให้พอให้เขารอดตาย เขาก็ไม่จำเป็นต้องออกมาแย่งชิงอาหารและที่อยู่อาศัยจากคนไทย ศูนย์อพยพจึงมีประโยชน์แก่ราษฎรไทย โดยเฉพาะราษฎรชายแดนเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2523 สมเด็จพระบรมราชินีนาถ จำเป็นต้องเสด็จฯ ไปยังประเทศสหรัฐอเมริกา เพื่อให้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางโรคมัมแพ็ดตรวจพระอาการ ณ โรงพยาบาลวอลเตอร์ริด เนื่องจากพระองค์มีพระอาการแพ้สิ่งเจือปนในอากาศที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้หลายประเภท อาทิ ฝุ่นละอองและไอเสียจากเครื่องยนต์ต่าง ๆ แม้จะทรงรับการบำบัดรักษาทางการแพทย์โดยสม่ำเสมอตลอดมาเป็นเวลานานปีแล้วก็ตาม ในการเสด็จ ฯ ครั้งนี้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้โดยเสด็จด้วย เพื่อทรงศึกษาและทอดพระเนตรงานด้านการทหารเพิ่มเติม

สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จ ฯ
ไปสหรัฐอเมริกา ระหว่างวันที่ 25
มกราคม - 31 มีนาคม 2523 และได้
ทรงใช้โอกาสนี้ทรงเยี่ยมราษฎรไทยที่ไป
พำนักหรือศึกษาอยู่ในสหรัฐอเมริกา
และทรงจัดการแสดงแบบเสื้อผ้าซึ่ง
ประดิษฐ์จากผ้าไหมมัดหมี่และผ้าปัก
ของชาวไทยภูเขา นอกจากนั้นยังทรงเปิด

แสดงหัตถกรรมต่างๆ ของราษฎรไทยเป็นจำนวนมาก และไม่ว่าพระองค์จะเสด็จ ฯ
ไปรัฐใดก็ตาม จะทรงพยายามเปิดแสดงหัตถกรรมเหล่านี้อยู่เสมอ ด้วยมีพระราช
ประสงค์จะเผยแพร่สินค้างานฝีมือของไทยให้เป็นที่รู้จักของชาวต่างประเทศ และ
ทรงประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง มีนักธุรกิจชาวอเมริกันหลายคน สนใจในงานฝีมือที่
นำไปแสดงและสั่งซื้อสินค้าทันที

สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จ ฯ ไปทรงเยี่ยมภริยาประธานาธิบดี
สหรัฐอเมริกาตามคำกราบบังคมทูลเชิญ และยังได้เสด็จ ฯ ไปโรงเรียนกฎหมายและการ
ทูตเฟลตเซอร์แห่งมหาวิทยาลัยทัฟท์ ที่เมืองเมตฟอร์ด รัฐแมสซาชูเซต ในโอกาสนี้
โรงเรียนกฎหมายและการทูตเฟลตเซอร์ทูลเกล้า ฯ ถวายปริญญามนุษยศาสตร์
ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ในฐานะที่ทรงบำเพ็ญ
พระราชกรณียกิจบรรเทาทุกข์เป็นอย่างดีแก่ผู้ลี้ภัยชาวกัมพูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
แก่เด็กกำพร้าและทารก

ในปีต่อมา ระหว่างวันที่ 10-22 มีนาคม 2524 สมเด็จพระบรมราชินีนาถ
ได้เสด็จ ฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ไปเยือน
ประเทศญี่ปุ่นเป็นการส่วนพระองค์ เพื่อตอบสนองพระอภัยมัยไมตรีของสมาชิก
พระราชวงศ์ญี่ปุ่นที่ได้เสด็จมาเยือนประเทศไทย ตลอดจนเพื่อเผยแพร่ศิลปะ
หัตถกรรมของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ ให้แพร่หลายกว้างขวางไปในหมู่ประชาชน
ชาวญี่ปุ่น ทรงจัดการแสดงแบบเสื้อผ้าจากผ้าไหมมัดหมี่ และแสดงผลภัณฑ์ของ
มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ ทำนองเดียวกับที่ได้ทรงจัดแสดงมาแล้วในสหรัฐอเมริกา
พระราชประสงค์นี้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างยิ่ง ชาวญี่ปุ่นสนใจผ้าไหมของไทย

มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุดกิโมโนของชาวญี่ปุ่นตัดเย็บด้วยผ้าไหมมัดหมี่แล้วจะงดงามเป็นพิเศษ

ผลงานของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ได้แพร่หลายเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางทั้งในและนอกประเทศ เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวต่างชาติมาก จึงได้มีบุคคลและองค์กรต่าง ๆ กราบบังคมทูลเชิญให้ทรงนำผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพไปแสดง ณ เมืองดัลลาส สหรัฐอเมริกา ในโอกาสนี้ สหพันธ์พิทักษ์เด็ก (Save the Children Federation) ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลเกียรติคุณ (First Distinguished Award) แต่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ในวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2524 ณ กรุงนิวยอร์ก เพื่อเทิดพระเกียรติในฐานะที่ทรงช่วยเหลือผู้ลี้ภัย และทรงอุทิศพระองค์ในการส่งเสริมศิลปหัตถกรรมของไทย ซึ่งนับเป็นรางวัลสูงสุดของสหพันธ์ และถวายเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมราชินีนาถแห่งประเทศไทยเป็นพระองค์แรก

หลังจากที่ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจที่สหรัฐอเมริกาเสร็จสิ้นแล้ว สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้เสด็จฯ ไปยังกรุงบรัสเซลส์ ประเทศเบลเยียม ในวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2524 ทรงรับเชิญเป็นพระราชอาคันตุกะส่วนพระองค์ของสมเด็จพระราชาธิบดีและสมเด็จพระราชินีแห่งเบลเยียม จนถึงวันที่ 23 พฤศจิกายน และเสด็จกลับถึงประเทศไทยในวันที่ 24 พฤศจิกายน สกเดียวกัน

ต่อมาเมื่อวันที่ 5 มีนาคม - 5 เมษายน พ.ศ. 2528 สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้เสด็จฯ ไปสหรัฐอเมริกา เพื่อทรงนำผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพไปเผยแพร่ และในครั้งนี้อสมาคมเอเชีย (Asia Society) ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลด้านมนุษยธรรม (Humanitarian Award) แต่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2528 ณ กรุงนิวยอร์ก เพื่อเทิดพระเกียรติในฐานะที่ทรงอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไทย และทรงยกฐานะความเป็นอยู่ของสตรี

ระหว่างวันที่ 26 ตุลาคม - 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2534 สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้เสด็จฯ ไปทรงเยือนกรุงวอชิงตัน ดีซี สหรัฐอเมริกา พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของประธานกลุ่มผู้สนับสนุนพิพิภภัณฑ์เด็ก แห่งกรุงวอชิงตัน (Mrs. Esther Coopersmith) เพื่อทรงรับการทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลด้านมนุษยธรรมระหว่างประเทศ (International Humanitarian Award) ณ โรงแรมเซอราตัน ซึ่งกลุ่มผู้สนับสนุนพิพิภภัณฑ์เด็ก

แห่งกรุงวอชิงตันได้ทูลเกล้า ฯ ถวายรางวัลนี้แด่สมเด็จพระบรมราชินีนาถเป็นพระองค์แรก เพื่อสดุดีพระเกียรติคุณที่ได้บำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่าง ๆ เพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ ในโอกาสนี้สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้เสด็จ ฯ ทรงไปเป็นประธานในพิธีเปิดนิทรรศการเกี่ยวกับประเทศไทย ณ พิพิธภัณฑ์เด็ก กรุงวอชิงตันเสด็จ ฯ ไปทรงร่วมงานถวายพระกระยาหารค่ำที่ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาจัดถวาย ณ ทำเนียบขาว และได้ทรงนำผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพไปเผยแพร่แก่ชาวอเมริกันด้วยเช่นเคย

ในโอกาสที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 4 รอบ รัฐบาลได้น้อมเกล้า ฯ ถวายที่ดินผืนใหญ่ที่ตำบลราชคราม ตำบลช้างใหญ่ และตำบลโพธิ์แดง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อจัดตั้งเป็นศูนย์ศิลปาชีพบางไทร สสนองพระราชดำริที่จะทรงจัดสรรที่ดินสักผืนหนึ่งให้เป็นที่ทำกินของราษฎรยากจนผู้ปราศจากที่ดินของตนเองแต่มีฝีมือทางหัตถกรรม เพื่อราษฎรเหล่านี้จะได้อยู่รวมกันผลิตงานฝีมือออกขาย และสะดวกในการจัดหาตลาดให้ด้วย

ราษฎรที่เข้ามาอยู่ในศูนย์ศิลปาชีพ ฯ นี้ เรียกว่าสมาชิกศูนย์ศิลปาชีพบางไทร พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านซึ่งศูนย์ ฯ จัดสร้างขึ้น และมีที่ดินอีกบ้านละเล็กละน้อยสำหรับปลูกพืชผักสวนครัว ไม้ผล และเลี้ยงสัตว์พอไว้เลี้ยงตนเอง สมาชิกศูนย์ ฯ จะต้องฝึกหัดงานหัตถกรรมต่าง ๆ ตามความถนัดของตน เช่น การจักสาน การปั้นงานช่างไม้ ตัดเย็บเสื้อผ้า ประดิษฐ์ดอกไม้ และทอผ้า เป็นต้น โดยทางศูนย์ ฯ จัดสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีพไว้ให้

นอกเหนือจากสมาชิกศูนย์ ฯ ที่มารับการฝึกอาชีพแล้ว ยังมีราษฎรจากตำบลใกล้เคียงที่มาเฝ้า ฯ รับเสด็จ ซึ่งไม่มีฝีมือทางด้านหัตถกรรม แสดงความจำนงอยากให้บุตรหลานของตนได้มาฝึกอาชีพบ้าง สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงพระราชดำริว่าราษฎรเหล่านี้ยากจนและส่วนมากประสบปัญหาหาล่มหรือข้าวในนาถูกศัตรูพืชรบกวนมากจนรายได้ไม่พอเลี้ยงชีพ จึงทรงรับเข้ามาฝึกหัตถกรรมดังกล่าว โดยจัดให้เป็นนักเรียนชนิดเข้าไปเย็นกลับ ทั้งนี้ เพื่อให้เขามีกำลังใจที่จะอยู่ทำมาหากินในที่ดินเดิมต่อไปไม่ละทิ้งผืนดินอันเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของไทยไปประกอบอาชีพไกลบ้าน

นอกเหนือจากเรื่องการทำมาหากินของราษฎรแล้ว สมเด็จพระบรมราชินีนาถยังทรงห่วงใยถึงภาวะความแห้งแล้งของประเทศ โดยเฉพาะทางภาคอีสานซึ่งได้ทอดพระเนตรเห็นแล้วว่ามีความแห้งแล้งยิ่งกว่าภาคอื่นใด ทำให้ราษฎรต้องอดอยากยากแค้น ทรงพระราชดำริว่าสาเหตุสำคัญเกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ สมควรจะชักชวนให้ราษฎรร่วมมือร่วมใจกันสงวนรักษาป่าไม้ จึงได้ทรงริเริ่ม "โครงการปาร์กน้ำ" ขึ้น โดยทรงนำข้าราชการและประชาชนปลูกป่า ณ อย่างเก็บน้ำค้างจวง โกล้บ้านถ้ำตัว ตำบลสองดาว อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2525 เพื่อให้ราษฎรได้เห็นการปลูกป่าอย่างถูกวิธี ทรงซื้อที่ดินรกร้างว่างเปล่าซึ่งประชาชนไม่ได้เพาะปลูกสิ่งใด ในเขตอำเภอสองดาว และอำเภอสว่างแดนดิน มาปลูกป่าตามโครงการปาร์กน้ำเป็นจำนวนมาก และต่อมาได้มีราษฎรหม่อมเกล้า ฯ ถวายที่ดินปลูกต้นไม้ตามโครงการปาร์กน้ำเพิ่มเติม โครงการได้ขยายไปอย่างกว้างขวาง ทั้งในอำเภอสองดาว และอำเภอสว่างแดนดิน ไร่ดงเกล้าฯ ให้ตั้งหมู่บ้านปาร์กน้ำขึ้น ประกอบด้วยราษฎรที่คัดเลือกมาจากผู้ไม่มีที่ดิน มีบุตรมาก ฐานะยากจน มีความขยันขันแข็ง และบางรายเคยมีอาชีพรับจ้างตัดไม้ขาย ซึ่งบัดนี้หันกลับมาช่วยปลูกต้นไม้และดูแลรักษาป่า ไม้ที่ปลูกเป็นไม้ยืนต้น โตเร็ว และใช้ประโยชน์ได้ดี บางชนิดใช้ทำฟืน ให้พลังงานความร้อนสูง เช่น ไม้พยุง ยูคาลิปตัส กระตัญยักษ์ กระตัญยรงค์ และไม้ซ้อ บางชนิดผลและดอกใบรับประทานได้ เช่น มะรุม ชีเหล็ก แคบ้าน ฯลฯ เป็นต้น ไม้โตเร็วพวกนี้จะขึ้นปกคลุมพื้นที่อย่างรวดเร็ว ช่วยดูดซับน้ำและเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พื้นดิน สมาชิกบ้านปาร์กน้ำจะมีหน้าที่ปลูกป่าและดูแลรักษาไม้ยืนต้นที่ทรงริเริ่มให้ปลูกไว้ ในขณะเดียวกัน ครอบครัวของสมาชิกก็จะได้รับการฝึกอาชีพเสริม เช่น ทำเครื่องปั้นดินเผา และทอผ้า เป็นต้น

การอนุรักษ์ธรรมชาติและคุ้มครองสัตว์ป่า ก็เป็นสิ่งที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถสนพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ในโอกาสที่โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปทรงเยี่ยมราษฎรในภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคใต้นั้น มักจะมีราษฎรที่ทราบดีว่าพระองค์ทรงพระเมตตาต่อสัตว์ นำสัตว์ป่าที่หายากมาถวาย เช่น สมเสร็จ กระเจง นกป่าที่สวยงามชนิดต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับไว้ บางชนิดทรงมอบให้องค์การสวนสัตว์นำไปเลี้ยงดู บางชนิดทรงนำไปเลี้ยงในพระราชวัง บาง

ชนิดก็ทรงฝากให้ชาวบ้านเลี้ยงไว้ต่อไป โดยพระราชทานค่าเลี้ยงดูแก่ชาวบ้าน และ
ยังทรงส่งผู้มีความรู้ไปช่วยแนะนำวิธีเลี้ยงดูที่ถูกต้องด้วย หากรายได้เลี้ยงดูได้ดี
สัตว์สุขภาพแข็งแรงและแพร่ขยายพันธุ์ได้มาก ก็จะพระราชทานรางวัลให้อีก นอก
จากสัตว์ป่าแล้ว ยังทรงห่วงใยถึงสัตว์ชนิดอื่น ๆ ที่เคยมีชุกชุมในประเทศไทย แต่
บัดนี้ได้ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว เช่น นกนานาชนิด ปลาน้ำจืดหลายพันธุ์ และเต่า
ทะเล ทรงพระราชดำริให้จัดสร้างแหล่งอนุรักษ์สัตว์เหล่านี้ เพื่อทำการรักษาและ
ขยายพันธุ์ เช่น สวนนก ที่เขาเขียว จังหวัดชลบุรี วังปลาที่ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร
และศูนย์อนุรักษ์พันธุ์เต่าทะเล ที่เกาะมันใน จังหวัดระยอง เป็นต้น

สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า
และพรรณพืชแห่งประเทศไทย ฯ ทรงสนับสนุนงานของมูลนิธิ ฯ เสมอมา พระ
องค์ทรงห่วงใยสัตว์ป่าเกรงว่าจะสูญพันธุ์ไปในระยะเวลาอันใกล้ ทรงพระราชดำริว่า
หากประชาชนไม่ตัดไม้ทำลายป่า สัตว์ป่าก็จะมีที่อยู่และดำรงพันธุ์ต่อไปได้ พระราชดำริส
ตอนหนึ่งเกี่ยวกับการคุ้มครองสัตว์ป่ามีใจความว่า "ข้าพเจ้ามีความภูมิใจใน
ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ และสัตว์ป่าของไทยมาก ข้าพเจ้าเห็นว่าเราควรจะใช้
ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้อย่างระมัดระวัง และทะนุบำรุงให้คงอยู่ตลอดไป มิใช่ให้
ประวัติศาสตร์จารึกได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ถูกทำลายหมดสิ้นไปในระยะ
เวลาอันสั้นแค่ช่วงอายุของเรา"

พระเกียรติคุณทางการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า ได้เป็นที่รู้จักยกย่อง
ในบรรดานักอนุรักษ์ทั่วโลก ดังนั้น ในวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2529 เจ้าชายฟิลิป
ดยุกแห่งเอดินบะระ ประธานของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าสากล (World Wildlife
Fund) จึงทรงประกาศในงานฉลองครบรอบ 25 ปี ของมูลนิธิ ฯ ณ ประเทศอิตาลี
ว่า สมเด็จพระบรมราชินีนาถแห่งประเทศไทยทรงได้รับเลือกเป็นนักอนุรักษ์ดีเด่น
พร้อมกับเจ้าชายเบิร์นฮาร์ดแห่งเนเธอร์แลนด์ และในวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.
2529 นายริสเซลเทรน (Chairman of the Board of Director of World
Wildlife Fund) พร้อมคณะ ได้นำประกาศนียบัตรเทิดพระเกียรติมาขอพระราชทาน
ทูลเกล้า ฯ ถวาย แต่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
พระเมตตาบารมีของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ยังได้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของ
ชาวโลกเพิ่มขึ้นอีก เมื่อมหาวิทยาลัยอายุรแพทย์แห่งกรุงลอนดอน ได้ขอพระราชทานทูล

เกล้า ฯ ถวายสมาชิกราชภาพกิตติมศักดิ์แด่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2531 ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เพื่อสดุดีพระมหากษัตริย์คุณที่ทรงมีต่อราษฎรที่ป่วยไข้ และพระมหากษัตริย์คุณที่ทรงสนับสนุนวงการแพทย์ไทยมาโดยตลอด

นอกจากนี้ยังมีรางวัลเกียรติยศต่างๆ อีกมาก ที่ชาวไทยและชาวต่างประเทศขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายเพื่อเทิดพระเกียรติในพระราชกรณียกิจทั้งหลายทั้งปวง กล่าวโดยสรุปคือ ตลอดเวลาที่ทรงดำรงพระฐานันดรอันสูงสุดของสตรีทั้งประเทศ สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจที่ทรงคุณประโยชน์อย่างยิ่งแก่พสกนิกรไทย โดยเฉพาะราษฎรยากจนไร้ที่พึ่ง พึ่ง พระเมตตาต่อชนทุกชาติทุกศาสนา ทรงเห็นการณ์ไกล มีพระทัศนะกว้างขวาง พระราชดำริต่าง ๆ ในการช่วยเหลือราษฎรทุกภาคจึงเหมาะสมแก่ภูมิประเทศและความเป็นอยู่ของราษฎรยิ่งนัก พสกนิกรล้วนได้ประจักษ์แล้วว่า สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงรักและเอื้ออาทรต่อราษฎร ประดุจความรักของมารดาที่มีต่อบุตรโดยแท้.